

Dusa Ágnes Réka

DE-BTK
MA 1. évfolyam
Szociológia

Falfirkák Debrecenben

Társadalmi magatartás és kultúra
Oktató neve:
Szabó Ildikó

Debrecen,
2009-12-06

1. Bevezető

A graffitiket, falfirkákat számos szempontból meg lehet közelíteni. Egyrészt érdekes a társadalom reakciója, mely szerint a graffiti lehet az önkifejezés művészi eszköze, véleménynyilvánítási lehetőség, társadalomkritika vagy humor forrása, azonban a társadalmi megítélés jellemzőbben negatív: az emberek többsége gyerekcsínyként, vandalizmusként, bűncselekményként tekint a falfirkákra. Másik megközelítés szerint a graffiti a csoporthoz, szubkultúrához való tartozást fejezi ki, s ebből a szempontból a csoporttagok közti belső kommunikációs formaként értelmezhető. Minden esetre a graffitik vizsgálatra érdemes jelek, hiszen a falfirkák üzenetei alapján társadalmi problémák rajzolódnak ki, valamint szubkulturális sajátosságok figyelhetők meg.

A graffitik elemzése azért is érdekes, mert nagyon sokféle módon lehet őket csoportosítani. Szempont lehet a városbeli elhelyezkedés (belváros, lakótelep, külváros), hogy hová került a graffiti (falra, vonatra, szemetesre, oszlopra, kerítésre, padra, stb.). Szempont lehet a kidolgozottság, hogy milyen célból készült (politikai vélemény vagy humor kifejezése, terület megjelölés, stb.), milyen eszközökkel (festékszóró, sablon, matrica) vagy akár az is, hogy az adott rajz legális vagy illegális.

A Debrecenben gyűjtött graffitik és falfirkák csoportosítása és bemutatása előtt azonban még érdemes tisztázni, hogy pontosan mi is a graffiti, mi a története, illetve hogy beazonosítható-e szocio-demográfiai szempontból azok, akik a graffitiket készítik.

2. 1. Mi a graffiti?

A kívülállók, azaz a többségi társadalom, s sokszor a graffitikkal foglalkozó kutatók sem tesznek különbségeket a graffitik különböző típusai között, míg más, a graffitis szubkultúrához szervesen hozzátartozó önkifejezési módokat (mint a matricák vagy a sablonokkal készített ábrák, feliratok) figyelmen kívül hagynak. A graffitikkal és falfirkákkal foglalkozó szakirodalom áttekintése után a következő típusokat (műfajokat) különítettem el:

Graffiti: Értelmes szavak mellett inkább betű- és szóösszetételeket tartalmaz, melyet a többségi társadalom nem, csak a szubkultúra tagjai értenek (Gönczö – Téglás, 2003). További alcsoportokra osztható az alapján, hogy mennyire kidolgozott, hány színt használt a készítője, vagy, hogy szöveget vagy ábrát tartalmaz. Magyarra a betűírás, betűfestés, stílusírás kifejezésekkel lehet legtalálósabban lefordítani (Gyarmati, 2006). A mai graffitik

teljesítményközpontúak abban az értelemben, hogy a graffitisek a nehezen megközelíthető helyeket részesítik előnyben, s bonyolult esztétikai formák kialakítására törekednek.

Falfirka (a graffitis szleng „szakkifejezésével élve”: **inscription**): Értelmes szavak vagy mondatok. A szubkultúrán kívülálló többségi társadalom is képes dekódolni. Egyaránt lehet politikai, társadalomkritikai, obszcén, humoros, vagy akár személyes tartalmú. A kidolgozottság helyett fontosabb az üzenet tartalma.

Tag (szignó, címke, kézjegy): A készítőnek vagy a csapatának a neve, gyors, egyszerű módon felírva (Gönczö – Téglás, 2003).

Matrica: Kis méretűek, emiatt nem is olyan látványosak. Előre elkészített, sokszorosított, öntapadós papírok, melyeket egyből fel lehet ragasztani a megfelelő helyre. Ebből fakad, hogy elhelyezésük gyors, egyszerű, feltűnésmentes. A műfaj sajátossága az ún. "építkezés". Ez azt jelenti, hogy a "túlélő" matrica vonzza a többit, ahonnan nem távolították el a matricát, onnan jó eséllyel nem távolítják el a többit sem. (Bordács, 2005). Társadalomkritika, de akár reklám is megjelenhet rajtuk.

Stencil: Otthon elkészített sablon segítségével a falra fűjt kép. Fontos, hogy a végeredmény vizuálisan könnyen értelmezhető legyen, ezért elsősorban rövid szövegeket vagy egyből felismerhető, karakteres képeket fűjnek a falakra. (Bordács, 2005) Az otthoni előkészület ebben az esetben is megkönnyíti, meggyorsítja utcai tevékenységet. A stencilek többsége humoros, nagyon kreatív (beépíti az utcán található elemeket, pl. a falrepedést)

Mindegyik műfajban közös az illegalitás, a nyilvánosság és az *art crime*, azaz „a művészet és bűnözés határvidékén tartózkodás” (Gyarmati, 2006:1). A graffitizés ugyanis úgy ad lehetőséget a hatalom elleni lázadásra, hogy közben a firkálok nem végeznek igazán komoly bűncselekményt (Lachmann, 1998). Sokan pont azért kritizálják a legális graffiti versenyeket, illetve a graffitik kiállítótermekbe, múzeumokba való „bezárását” (ez az ún. liberális asszimiláció), mert azzal a graffitik pont elvesztenék illegalitásukat valamint a többségi társadalommal szembeni anonimitásukat, azaz egyik meghatározó elemeiket (Rácz, 2002; Trunkó, 1997).

2. 2. A graffiti története

A falra való rajzolás megjelent már az őskorban, szerepel bibliai történetben, s akár politikai szerepe is lehetett például a római kori városokban (Jokinen, 1995). Ez alapján mondhatjuk azt, hogy a falfirkák az emberiséggel egyidősek. Azonban a graffiti egy fiatalabb műfaj: származási helye az 1960-as, 1970-es évek Amerikája, ahol először egy Taki nevű futár jelölte meg nevével és lakcímével (TAKI 183) azokat a New York-i házakat, ahová már vitt ki pizzát (Trunkó, 1997). Igen hamar népszerűvé vált, s sokan követni kezdték, kialakítva a saját szignójukat. Más források szerint egy Kilroy nevű tengerészhez köthető a graffiti, aki minden városban, ahol kikötöttek, felrajzolt egy falon átkukucskáló figurát,² és aláírta: Itt járt Kilroy. Kilroy olyan híressé vált, hogy állítólag még Hitler is nyomoztatott utána, mivel amerikai kémnek hitte, Sztálin pedig egy postdami konferencia szünetében – a mosdóból kijövet – kérdezte meg az egyik kísérőjét, hogy ki az a Kilroy (Salamon – Zalotay, 1994). Később az egyszerű feliratok egyre bonyolultabbá és színesebbé váltak, így jöttek létre a ma ismert graffitik (Rácz, 2002). Magyarországon igazán a rendszerváltást követően terjedtek el a graffitik és tag-ek (Gyarmati, 2006).

A matricák és stencilek még később, a '80-as években kezdtek elterjedni. Az első matricát egy amerikai főiskolás, Shepard Fairey ragasztotta ki. Utazásai során terjesztette az egyik amerikai pankrátor arcképével ellátott matricáit, így terjedt el az ötlete szerte a világon. Magyarországon egy holland művész ragasztotta ki az első matricáját, 2001-ben. Bordács Andrea elemzése szerint a matricák békét, toleranciát, egyenlőséget hirdettek, gyakran fogyasztás-ellenesek, a környezetvédelmet és a társadalmi egyenlőtlenségeket állítják üzeneteik középpontjába (2005). A saját gyűjtésem, mint látni fogjuk, ezt részben alá

¹ Csapó utca

² Ez a bizonyos falon átkukucskáló figura eredetileg George Edward Chatterton karikaturista munkája. (http://hu.wikipedia.org/wiki/Kilroy_was_here)

támasztja, ám pont a legszélsőségesebb politikai üzeneteket is matricákon találtam meg. Ennek oka a már említett könnyű sokszorosítás és a gyors, feltűnésmentes elhelyezés lehet.

2. 3. A graffitis szubkultúra rövid jellemzése

A graffitis csoportokról két jellemző forrásból tudtam információkat gyűjteni: ifjúsági szubkultúra kutatásokból és rendőrségi kiadványokból. Ezek alapján a graffitis csoportok maszkulinok, a lányok aránya elhanyagolható: „a falfirkálás nem a nők dolga” (Lachmann, 1998: 238). 5-6 fős bandákba tömörülnek (Sándor János András, 2004). A csoporton belül létezik hierarchia, van mentor (befutott graffitis) és pulya/toy (újonc, kezdő graffitis). Utóbbiak feladata elsősorban az egyszerű tag-ek festése, és az örökös (Lachmann, 1998). Gyakoriak a tagcserék, a csoportok létszáma és összetétele nem állandó (Gyarmati, 2006).

A szubkultúra sajátos szlenget, nyelvezetet használ, melyek legtöbbször természetesen a graffitizéshez köthetőek. A teljesség igénye nélkül néhány jellegzetes, több forrásban is említett kifejezés:

Bombing: illegális éjszakai festés, melyben nagy szerepet kap a gyorsaság és a minél több graffiti vagy tag elhelyezése a falakra, oszlopokra.

Crew: lazán szerveződő banda.

Bitel: másol, utánozza valakinek a graffitijét, vagy a stílusát.

Piece: teljes, elkészült kép.

Katakter: figurális ábrázolás.

Throw-up: térhatású felirat a készítő vagy a banda nevééről. Általában két-három színt használnak hozzá, elkészítése időigényes.

Mural: nagy falfelületre, csapatosan készített, időigényes, kidolgozott graffiti. Általában karaktert is tartalmaz.

Legálozni: engedélyezett területre festeni. A képek kidolgozottabbak, és nappal is készülhetnek.

Black book: vázlatfüzet, melyben megtervezik a későbbi graffitiket.

Crossolni: fekete festékszóróval áthúzni. Rivális bandák így fejezik ki nemtetszésüket.

Buff: graffitik eltávolítása.

(Trunkó, 1997; Gönczö – Téglás, 2003; Gyarmati, 2006)

3. A gyűjteményem bemutatása

2009 novemberében és decemberében összesen 103 falfirkát, graffitit, matricát és stencilt fotóztam le Debrecenben. A legtöbb fénykép a belvárosban, illetve az egyetem főépülete és a Kassai úti Campus közötti területen készült. Igyekeztem a kívülállóként is értelmezhető típusokat gyűjteni, ezért festékszóróval készült tag-eket egyáltalán nem fotóztam, bár érzékelhetően ezekből található a legtöbb a város falain. Graffitikről is csupán négy képet készítettem, mert plasztikusan megjelenítik, hogy „hogyan kell kinéznie” egy (a szakirodalom által leírt) graffitinek. Erre példa a következő:³

A készítő (ADAT) kidolgozott graffitis formákat (karakter, throw-up) és tag-et is használt. Érdekes az évszám (97), valamint az ajánlás (*To the HICKS family*) megjelenése.

A többségi társadalom által is értelmezhető feliratok és matricák gyűjtése és elemzése több okból is nehéz. Egyrészt nehéz megállapítani egy graffiti „életkorát”, mert van, hogy évtizedekig sem távolítanak el egy-egy feliratot. (Az utcánkban legalább 20 éve hirdeti egy fal, hogy a felirat készítőjének kedvenc zenekara a Queen). Ugyanakkor szemfülesnek is kell lenni, hiszen más, sértő feliratokat viszont pár napon belül lefestenek azok tartalma és/vagy a felület (pl. templomfal) miatt. A matricákat is igyekeznek hamar letépkedni. A matricák ugyan kisebbek, ezért kevésbé feltűnőek, ám üzenetek átadására ugyanúgy alkalmasak, és az eltávolításuk nehézkes.

³ Zákány utca, általános iskola fala

Sokat gondolkodtam azon, hogy milyen szempont szerint csoportosítsam a feliratokat és matricákat, azonban mivel az eredeti feladat a politikai falfirkák gyűjtése volt, ezért hat témakört alakítottam ki, melyek a következők: politika; reklám; zene; sport; vallás; humor.

3. 1. A politikai falfirkák és matricák

A következő politikai pártok nevei jelentek meg semleges módon: SZDSZ,⁴ MDF.⁵ A két felirathoz a későbbiek során mások sem írtak hozzá pozitív vagy negatív megjegyzéseket, pedig mindkét felirat réGINEK tűnik.

Az MSZP logójának matricája egy kampány során maradhatott az egyik lámpaoszlopon, azonban később valaki filctollal kommentárt fűzött hozzá (ÁVÓS).⁶ Szintén ennek a pártnak a neve látható „felakasztva” az egyik orvosi rendelő üvegfalán.⁷

A kisebb pártok közül a Magyar Kommunista Munkáspárt a Jobbik és a Zöldpárt matricái jelentek meg. Utóbbiból csak egyet találtam,⁸ míg a Munkáspárt számos matricája megtalálható a Nagyállomás környékén (oszlopokon és kukákon).

A Jobbikkal érdemes külön is foglalkozni, mert bár kifejezetten a pártot reklámozó matricából keveset találtam,⁹ a szélsőjobboldali elvekhez köthető matricák száma nagyon magas a belvárosban illetve az egyetem környékén egyaránt. A lefényképezett matricák szövegei:

- *Hungarista nem bűnöző. Mozgalom.org*

⁴ Széchenyi utca, magánépület

⁵ Kassai út, a Campus külső fala

⁶ Erzsébet utca, lámpaoszlop

⁷ Erzsébet utca, Máv rendelő

⁸ Erzsébet utca, eresz, a matrica szövege: „Minden politikusnak joga van a pofonjához! Zöld Párt. Azoknak, akik nem szavaznak, mert nincs kire!” A matricán telefonszám, illetve internetes elérhetőség is található.

⁹ Egyet a Pláza előtt, egy szemetesen fényképeztem le.

- *Hivatásunk a rend, harcunk a mozgalom, győzelmünk a hungarizmus. Mozgalom.org*
- *Magyar ellenállás. Hit, hűség, bátorság. Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom. Hvim.hu*
- *Justice for Hungary. Hvim-hu*
- *Szabadságot Budaháznak, szabadságot a politikai foglyoknak*
- *www. Magyargardamozgalom.hu*

A fentebb látható matricákat a Békás tónál, illetve az egyetem főépülete előtt találtam.

Két kifejezetten rasszista feliratot, illetve matricát találtam: a „Niggers go home”¹⁰ felirat irányulhat a debreceni menekülttábor fekete bőrű lakói ellen, vagy az itt tanuló külföldi hallgatók ellen egyaránt. A felirat régi lehet, mert már alig látszódik. A rasszista matrica szövege a következő volt: „Vigyázat! Kreolkleptomán veszély!”¹¹, mely – szerintem egyértelműen – a cigány kisebbségre utal.

Liberális nézetek is megjelentek: „A homofóbia az idioták erkölcsé!” hirdette több matrica szerte a városban. Én két matricát fényképeztem le. Az egyik egy szemetes¹² volt, s később valaki filctollal ráírt, nemtetszését kifejezve („buzi”). A másik matrica esete abban az értelemben különleges, hogy egy esti órák előtt a főépületen belül találtam rá egy kulccsal zárható üvegvitrinben, egy, a homoszexualitást bíráló szövegre ragasztva. (Másnap reggelre eltávolították a szöveget – matricával együtt.)

¹⁰ Csapó utca

¹¹ Nagyállomás, szemetes

¹² Kálvin tér, szemetes

A Fidesszel kapcsolatban sem pozitív, sem negatív, de még semleges feliratot vagy matricát sem találtam.

A politikai falfirkák egy következő csoportját hatalomellenesként lehetne leírni. Elsősorban rendőrség elleni feliratokat és matricákat találtam, de az egyik buszmegállóban valaki „Csicska ellenör!”¹³ felirattal fejezte ki ellenszenvét. A rendőrellenes feliratok érdekessége, hogy szinte kizárólag angol nyelven fogalmazódtak meg: „Kill all copz”; „Fuck the police”; „A.C.A.B. All cops are bastards”; „Fuck cops”.

Az egyetlen kivétel egy hatalmas narancssárga SÜN¹⁴ felirat volt. A „sünözés” a 2009-es március 15-i ünneplést megzavaró emberek kiemelését célzó rendőri akciót követően terjedt el. A rendőrség és a politikai hatalom elleni szitokszóvá vált.¹⁵

A politikai tematikába soroltam be az anarchizmust hirdető falfirkát, illetve a következő feliratokat is: „Minden döntésed hiba!”, melyet lehet általános pesszimizmusként értelmezni, de utalhat a politikai választásokra is, ebben az esetben pedig a politikai pesszimizmus kifejezője. Ezzel szemben akadnak biztató, optimista hangvételű firkák is: „Még ebből is van kiút!” illetve „Don’t panic Hungary”. Ezeket a falfirkákat illetve stencileket nem tudtam konkrét politikai párthoz, de még irányzathoz vagy ideológiához se kötni, valószínűleg ezeket

¹³ Széchenyi utca, buszmegálló

¹⁴ Nagytemplom hátulja, templomrom

¹⁵ Részletesebb leírás és linkek a következő internetes oldalon találhatóak: <http://tools.wamma.hu/sun/>

valóban graffitis bandák helyezték el, míg a politikai tartalmú matricák és feliratokat elképzelhető, hogy a pártok szimpatizánsai helyezték el.

Összességében elmondható, hogy a tag-ekhez képest ugyan csekély mértékben, de megjelenik Debrecen utcáin a politikai üzenetek illegális közvetítési formája a falfirkákon és a matricákon keresztül. A szakirodalom szerint a magyar graffitis bandákra a rasszizmus-ellenesség a jellemző, mivel tisztelik a graffiti afro-amerikai gyökereit (Gyarmati, 2006). Bordács Andrea a matricákkal kapcsolatban is azt hangsúlyozza, hogy azok a békét, a toleranciát hirdetik (2005). Az általam gyűjtött nem politikai tartalmú matricák valóban könnyűzenei előadókhoz köthetőek, az adott együttest reklámozzák, s nem tartalmaznak társadalomkritikát. Azonban a matricák előnyeit felfedezte a politika is. (Otthon elő lehet készíteni; lehet sokszorosítani, akár tömegesen előállítani; könnyű és gyors elhelyezni; kicsi, de azért észrevehető, ezért is teszik szemetesekre, megállóknban villanyoszlopokra, kereszteződésekben a jelzőlámpa oszlopára) A politikai üzeneteket – úgy gondolom – nem a graffitis szubkultúra tagjai helyezték ki. Ebben az esetben azt figyelhetjük meg, hogy egy szubkulturális elem bekerült a politikai üzenetek és eszmék közvetítésének eszköztárába. Az üzenetek egyértelműek, leszámítva pár stencilt (Don't panic Hungary). Társadalomkritika nem jelent meg, bár a szakirodalom utalt a graffitis illetve a „matricás” szubkultúra fogyasztás-ellenességére, arra, hogy törekednek a toleranciára, felhívják a figyelmet a nemi egyenlőtlenségek problémájára és a környezetszennyezésre. Szemben Szegeddel, ahol a Kétfarkú Kutypárt a politikai életet kritizáló stenciljei mellett megjelennek az imént felsorolt témák, addig Debrecenben inkább a politikai matricák és feliratok terjedtek el, de ezeknek sem a jelenleg hatalmon lévő párt kritizálása az elsődleges célja, hanem a saját ideológiájának, üzeneteinek terjesztése.

A dolgozat elején említettem, hogy még további öt témakörbe soroltam be a lefényképezett feliratokat, matricákat és stencileket. Ezek a témakörök tehát a humor, a sport, a zene, a vallás és a reklám. Ezekről részletesen most nem írnék, de néhány különleges graffitiről készült képet még a mellékletben szeretnék megmutatni.

3. 2. Melléklet

Humor (Péterfia utca; Thomass Mann és Bólyai utca kereszteződése)

Reklám – legális graffitik (Bethlen utca; Egyetem sugárút; Sámsoni út)

Sport (Csapó utca; Monti ezredes utca)

Vallás (Péterfia utca) (Felirat: "Vétkeztél-e ma már? A bűneid zsoldja a halál". Később kiegészítették: „Isten kegyelmi ajándéka pedig az örök élet Krisztus Jézusban, a mi Urunkban.” Azóta már graffitit – két throw-up-ot – is festettek rá.)

Zene (Piac utca; Monti ezredes utca)

Bibliográfia

- Bordács Andrea (2005): *"Miénk itt a tér..." - Városi folklór és/vagy szubkultúra?* - Street art. Új Művészet 2005/November. Internetes elérhetőség: http://artportal.hu/forrasok/cikkek/uj_muveszet/bordacs_andreaand_mienk_itt_a_ter_varosi_folklor_es_vagy_szubkultura_street_art (Utolsó letöltés: 2009-12-16)
- Buda László – Angyal András (2005): *Műemlékek – Graffitik*. Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Rendőr-főkapitányság Bűnmegelőzési Osztálya
- Gönczö Viktor - Téglás Attila (2003): "Mindenhová kell fűjni, én úgy mondom." Egy szegedi graffitis csoport kultúrájának vizsgálata. Egyetemi/főiskolai dolgozat. Internetes elérhetőség: <http://mek.oszk.hu/01100/01145/html/> (Utolsó letöltés: 2009-12-16) Salamon Gábor – Zalotay Melinda (1994): *Graffiti. Your graffiti handbook*. Budapest, Biográf Kiadó
- Gyarmati Andrea (2006): *Graffitik, firkák a Budai Várban és környékén*. http://static.saxon.hu/websys/datafiles/N/22/22776_graffitik_gya.pdf (Utolsó letöltés: 2009-12-16)
- Jokinen, Heikki (1995): *Finn falfirkák*. Budapest, Garai Péter
- Lachmann, Richard (1998): *Graffiti – karrier és ideológia*. In: Bíró Judit szerk.: *Deviációk*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó
- Rácz Attila Endre (2002): *Graffiti. Deviancia és művészet*. In: Pikó Bettina (szerk.): *A deviáns magatartás szociológiai alapjai és megjelenési formái a modern társadalomban* Szeged, JATEPress, 151-161. old. Internetes elérhetőség: <http://www.arts.u-szeged.hu/socio/racz/publik/dev.pdf> (Utolsó letöltés: 2009-12-16)
- Sándor János András (2004): *Non- Graffiti Stratégia*. Szeged, Csongrád Megyei Polgárőr Szerveztek Szövetsége. Internetes elérhetőség: <http://www.freeweb.hu/csmopolgaror/graffiti.htm> (Utolsó letöltés: 2009-12-16)
- Szabó Ildikó (1992): *Gyűjtsünk...például falfirkákat*. In: Szabó Ildikó – Szekszárdi Ferencné (szerk.): *Az osztálytükörtől a falfirkáig. Módszerek (nem csak) osztályfőnököknek*. Budapest, IFA
- Trunkó Bence (1997): Kilroy is still here. *Café Babel* 1/2. 147-158